

O prameňoch obrazných pomenovaní

Jana Hlopková, Filozofická fakulta PU, janatulipanova@yahoo.es

Kľúčové slová: obrazné pomenovanie, masmédiá, asociácia, zdroj, biblizmy, precedentné mená.

Palabras claves: nominación figurada, medios de comunicación, asociación, fuente, biblismos, nombres precedentes.

Dôležitú úlohu médií v našom každodennom živote nepoprie nikto, nie každý si však uvedomuje aké prostriedky médií využívajú na to, aby dokázali pritiahnúť a udržať si pozornosť čo najširšej verejnosti. V rámci dizertačnej práce sa venujeme výskumu obrazných pomenovaní v masmédiách. Pravidelne sledujeme spravodajské relácie televíznych staníc, printové aj internetové vydania novín. Získané príklady triedime do skupín podľa oblastí, z ktorých pochádzajú: biológia, biblizmy a iné literárne zdroje, filmová tvorba, architektúra, meteorológia, hra, farby, potraviny, vojenské výrazy, atď. Naším cieľom v tomto príspevku bude predstaviť niektoré z uvedených kategórií, ktoré sú v našej spoločnosti dominantné.

Poslaním obrazných pomenovaní v jazyku masmédií je na jednej strane, prispievať k tomu, aby bola prezentovaná informácia výstižná a stručná, na druhej strane slúžia na oživenie textu. Médiá majú k dispozícii veľa prameňov, z ktorých môžu čerpať. Využívajú prirodzenú vlastnosť ľudského myslenia - obrazotvornosť ako východisko na vyvolanie určitého obrazu. Pre človeka je prirodzené spontánne reagovať na rôzne podnety. Slová v nás automaticky vyvolávajú asociácie vecí a javov, niekedy naozaj nepostrehneme, že použitý výraz svojim prvotným významom presahuje vetu, no do kontextu informácie sa hodí. V nasledujúcich riadkoch budeme uvažovať o pôvode obrazných pomenovaní na pozadí konkrétnych príkladov uverejnených v médiách.

Biblizmy a iné literárne zdroje

V našom kultúrnom prostredí má kresťanstvo dlhú tradíciu. Biblia predstavuje hodnotu nielen pre veriacich, ale je všeobecne uznávanou cennou literárnou a kultúrnou pamiatkou, ktorá inšpirovala mnoho autorov literárnych diel v ich tvorbe. Mená, citáty, frazeologizmy či príbehy pochádzajúce z Biblie sú hlboko zakorenené v mysliach ľudí. Tento fakt z nej robí vhodný zdroj inšpirácie pre médiá. Azda každý pozná aspoň fragment kresťanskej modlitby *Otče náš*. To využil redaktor, keď informoval o každoročnom probléme Slovenska – o rozpočte na ďalší rok. Formulácia „*rozpočet náš budúcoročný*“ (TV JOJ – Noviny JOJ – 30/09/2009) sa až nápadne ponáša na istú časť už spomínanej modlitby: *chlieb náš každodenný*. Vytvoril jej fonetickú obdobu a s dôvtipom poukázal na nevyhnutnosť rozpočtu pre fungovanie štátu.

Notoricky známy príbeh o protiklade dobra a zla stelesneného do podoby dvoch bratov, z ktorých jeden v hneve druhého zabil je často sa opakujúcim motívom pri informovaní o tragických udalostiach medzi súrodencami. Titulok „*Slovenský Kain a Ábel*“ uvádzal správu o pokuse o bratovraždu upálením. (TV Markíza- Dnes- 20/09/2009). Ďalšie dve mená, ktoré sú tiež známe z Biblie, poukazujú na nepomer veľkostí dvoch jednotlivcov alebo objektov ako v nasledujúcom príklade z televíznych novín: „*Ako Dávid s Goliáš sa skončila nehoda škodovky a Hammeru*“. (TV Markíza- Prvé televízne noviny- 06/10/2009). Jedná sa o sociálny model silného a slabého, kde sa spravodlivosť prikláňa na stranu slabého. Tie isté biblické postavy figurujú aj v popise k fotografiám z boxerského ringu: „*Dávid zdolal Goliáša Britský boxer David Haye je novým majstrom sveta v ťažkej váhe organizácie WBA, keď si na body poradil s Rusom Nikolajom Valujevom.*“ (SME.sk – 08/11/2009)

Do prvej skupiny sme zaradili aj príklady inšpirované literárnymi textami. Na základe doterajšieho sledovania sme zaznamenali, že v slovenských médiách rezonujú najmä Skakespearove diela a Cervantesov Don Quijote, zatiaľ čo v španielskych médiách sme prítomnosť anglickej literatúry zatiaľ nepotvrdili. Udalosť, pri ktorej opitá 17-ročná teenagerka nadávala policajnej hliadke bola označená veľmi výstižne ako „*Skrotenie zlej ženy*“ (TV JOJ – Krimi noviny – 13/09/2009). Slovné spojenie „*Shakespearovská tragédia* [...]“ (TV Markíza – Dnes – 29/09/2009) figuruje v správach, ktoré svojim obsahom pripomínajú klasický príbeh o láske dvoch mladých ľudí zo znepriatelených rodín. Ďalší príklad spája s predchádzajúcimi spoločný ukazovateľ, tiež patrí do tvorby anglického dramatika Williama Shakespeara. V tomto prípade autor článku zasadil názov známej komédie do ekonomického prostredia a vysmieva sa výške úrokových sadzieb: *Aktuálne úrokové sadzby na vkladoch: Veľa kriku pre nič?* (investujeme.sk – 27/05/2009)

Cervantesovo dielo *Dômyselný rytier Don Quijote de la Mancha* o chudobnom šľachticovi Alonsovi Quijanovi, ktorý sa zblázni z čítania rytierskych románov a rozhodne sa stať potulným rytierom, aby naprával krivdy a obraňoval ženy je asi najznámejším španielskym dielom, o ktorom sa učia už deti na základných školách. Zmienka o ňom evokuje, medzi inými, dve veci: obraz popleteného Dona Quijote a slávne dobrodružstvo s veternými mlynmi, ktoré symbolizuje vopred prehratý boj. Práve obraz zbytočného boja využili médiá, keď informovali o probléme s meškajúcimi učebnicami, ktorým je v poslednej dobe poznačený začiatok každého školského roka: „*Väčšina škôl sa bojí hovoriť o probléme verejne a časť nespokojných už nemá silu bojovať s veternými mlynmi.*“ (TV Markíza – Televízne noviny – 07/09/2009). Rovnakú metaforu o veterných mlynoch použil americký lingvista Noam Chomsky v rozhovore pri príležitosti jeho osemdesiatych narodenín. Vyjadril sa, že *nie je Don Quijote, pretože jeho veterné mlyny sú skutočné.* [“*No soy un Don Quijote, porque mis molinos de viento son reales.*“ (ELPAIS.com – 02/03/2009)]

Ludová slovesnosť

Ludová slovesnosť je súčasťou našej národnej kultúry, ktorá sa šírila ústnym podaním z pokolenia na pokolenie. Už samotný názov druhej kategórie naznačuje charakter príkladov, ktoré sme do nej začlenili. Niekedy sa novinári nechajú inšpirovať rozprávkami a vznikne napríklad reportáž „*Uhlie nad život?*“ (SME – príloha Kultúra – 18/08/2009), ktorá informovala o najväčšej tragédii v slovenskom baníctve, pri ktorom dňa 11. augusta 2009 v bani Handlová zahynulo 20 ľudí. Na báze podobnosti s názvom rozprávky *Sol' nad zlato* dávajú na váhu hodnotu dvoch vecí. Ďalšie slovné spojenie vypožičané z rozprávky vyznieva síce vtipne, no v skutočnosti pomenováva smutný stav jednej cesty vo Svidníku, po ktorej mali pôvodne chodiť stovky kamiónov. Popraskaná cesta je v súčasnosti Svidničankami využívaná ako cyklistický chodník, kam sa chodia bicyklovať a korčuľovať. Redaktor ju trefne nazval „*cesta-necesta*“ (TV JOJ – Noviny JOJ – 26/09/2009)

Filmová tvorba

V niektorých prípadoch obrazných pomenovaní môžeme pozorovať vplyv filmovej tvorby. Informáciu o zločine, pri ktorom niekto v USA bielil účty Slovákom kým spali, vystihli jej tvorcovia veľmi dobre, keď ju nazvali „*Kým si spal*“ (TV JOJ – Noviny JOJ – 24/09/2009). Motiváciu tohto pomenovania môžeme hľadať v romantickej komédii o láske na druhý pohľad so Sandrou Bullockovou a Billom Pullmanom. V nej totiž mladá žena rovnakým spôsobom zneužije kómu muža, do ktorého je tajne zamilovaná, aby presvedčila jeho rodinu, že je jeho snúbenica, čím úplne zmení jeho život.

Vládu Slovenskej republiky prirovnali k hrdinom kultového westernu o siedmych pištoľníkoch, ktorí chránia obyvateľov malej mexickej dedinky pred banditami. „*V parlamente sedem statočných už máme.* [...]“ (KOCÚRKOVO 8/2009, 20.ročník) Z westernového súdka pochádza aj nasledujúci príklad, ktorý charakterizuje situáciu v slovenskej politike pred blížiacimi sa parlamentnými voľbami v roku 2010: „*Divoký*

východ. Koaličné rodeo vstupuje do finálneho štádia.“ (SME.sk – 20/08/2009) Ďalšou horúcou politickou témou je spor o jazykový zákon medzi slovenskou a maďarskou stranou, ktorý sa dostal až na pôdu európskych inštitúcií v Bruseli. Podľa vyjadrení predsedu NR SR Pavla Pašku sa tak skoro nevyrieši a z toho dôvodu ho nazval „*neverending story*“. (TV Markíza – Televízne noviny – 22/09/2009)

Známe mená

Kategória mien je pri tvorbe obrazných pomenovaní v médiách veľmi dobre zastúpená, pričom ich proveniencia je rôznorodá od športovcov po mená literárnych a filmových postáv. V slovenskom boxe momentálne prebiehajú prípravy na majstrovstvá sveta. Boxer Tomáš Kovács ako prvý Slovak má šancu stať sa profesionálnym majstrom sveta, čím si vyslúžil aj pomenovanie „*Slovenský Muhammad Ali* [...]“ (SME.sk - 27/10/2009) podľa legendárneho amerického boxera, ktorý sa štyrikrát stal majstrom sveta v ťažkej váhe, olympijským víťazom a dokonca získal ocenenie Športovec storočia.

Dňa 16. 8. 2009 na majstrovstvách sveta v Berlíne padol svetový rekord v behu na sto metrov. Jamajčan Usain Bolt zabehol stovku za 9,58 sekundy. O štyri dni neskôr zvíťazil v olympijskom finále behu na 200 metrov s časom 19,30 sekundy a podľa správy agentúry SITA sa do olympijskej histórie zapísal ako v poradí deviaty muž, ktorý vyhral stovku aj dvojestovku na jedných hrách. V septembri k nemu prirovnávali úroveň našej nezamestnanosti: „*Naša nezamestnanosť je ako ten bežec Usain Bolt, čo mesiac, to rekord.*“ (TV JOJ – Noviny JOJ – 20/09/2009)

Ukazuje sa, že v rámci kategórie mien, by sme mohli vyčleniť **vplyv mytológie**. V určitých situáciách siahajú novinári po gréckej mytológii. Známe báje premietajú do správ, o ktorých informujú. Automobilovú nehodu, pri ktorej Fabia prevrátila Hammer opísali nasledovne: „*Vodič Fabie však zrejme našiel Achillovu päťu tohto trojtonového veľikána.*“ (TV Markíza – Dnes – 06/10/2009)

V ďalšom prípade bola použitá postava z inej gréckej báje: „*Vtáčí muž alebo slovenský Ikaros aj takéto prívlastky má Vlado Príslubský z Vysokých Tatier, ktorý dva roky pred pádom železnej opony bez prípravy emigroval na motorovom rogale*“ do Nemecka, kde sa stal hrdinom a jeho rogalo je vystavené v berlínskom múzeu. (TV Markíza – Dnes – 17/08/2009)

Kategóriu mien uzavrieme tradičným príkladom prenosu filmovej postavy do oblasti meteorológie, ktorý sa v správach o počasí pravidelne opakuje. „*Do Tatier prišla Perinbaba.*“ (TV Markíza – Televízne noviny – 30/09/2009) Hlavná postava obľúbenej filmovej rozprávky z dielne režiséra Juraja Jakubiska Perinbaba je nerozlučne spätá so snehovými správami.

Precedentné mená

Udalosti, mená a texty, ktoré sa hlboko zapísali do pamäte verejnosti sa označujú ako precedentné. Počas nášho výskumu sme boli svedkami vzniku takého precedensu, konkrétne precedentného mena v prípade *Josefa Fritzla*, nazývaného aj „*Monštrum z Amstettenu*“ (SME.sk – 28/04/2008; ELPAIS.com – 19/03/2009). Tento rakúsky dôchodca dlhé roky držal v pivnici svoju dcéru a opakovane ju znásilňoval. Po intenzívnej medializácii tohto prípadu sa stal metaforou incestu. Zločinov s podobným scenárom nie je málo, na čo reagujú médiá asociáciami s *Fritzlovým* prípadom. V slovenských médiách sú obdoby tohto zločinca pomenovávané podľa jeho priezviska, zatiaľ čo v španielskych médiách sa odvodzujú od prívlastku *Monštrum z Amstettenu* zmenou miesta, kde sa zločin stal.

„*Český Fritzl opäť vyviazol iba s podmienkou*“ (SME.sk - 05/11/2008)

„*Austrálsky Fritzl*“ (TV JOJ – Noviny JOJ – 17/09/2009)

„*Britský Fritzl*“ dostal doživotie. (SME.sk - 28/11/2008)

„*Príbeh Arcedia Álvareza sa nadmieru podobá histórii Josefa Fritzla, až tak, že ho pokrstili ako monštrum z Mariquita*“ [Kolumbia] (ELPAIS.com – 30/03/2009). V uvedenom príklade

zo španielskeho denníka *El País* môžeme pozorovať aj vplyv Biblie, konkrétne v použití slovesa *pokrstiť*, ktoré v tomto kontexte vyznieva paradoxne.

Vo viacerých príkladoch zo slovenského prostredia môžeme poukázať na zaujímavý vzorec vzniku obrazného pomenovania, ktorý zahŕňa adjektívum vyjadrujúce národnosť a konkrétne meno evokujúce spoločensky známu osobnosť, udalosť alebo, v prípade mytologických mien, mýtus, povesť či legendu (*český/austrálsky Fritzl, slovenský Ikaros, slovenský Muhammad Ali*).

Nie všetky obrazné pomenovania majú kladný charakter. Je zaujímavé pozorovať nárast **negatívnych obrazov**, ktorých je v spoločnosti čoraz viac. Niekdajší pomer medzi kladnými a zápornými správami sa vytráca. Dnešný človek je vystavovaný zväčša negatívnym informáciám. Na druhej strane je potrebné priznať, že záporné informácie svojim spôsobom viac priťahujú našu pozornosť, kým tie dobré hodnotíme ako nezaujímavé alebo nudné. Skúmanie obrazných pomenovaní nám pomáha odhaliť spôsob myslenia, preniknúť hlbšie do kultúry a reálií konkrétnej krajiny, ako aj si uvedomiť hodnotu nášho kultúrneho dedičstva.

Literatúra

DOLNÍK, J.: *Lexikológia*, Univerzita Komenského Bratislava, 2003

GUERRERO SALAZAR, S.: *La creatividad en el lenguaje periodístico*, Madrid, CÁTEDRA, 2007

KRUPA, V.: *Metafora na rozhraní vedeckých disciplín*, Bratislava, Tatran, 1990

ONDRUŠ, Š. - SABOL, J.: *Úvod do štúdia jazykov*, Bratislava, SPN, 1987

SIPKO, JOZEF: *Hľadanie ozajstného zmyslu*, Prešov : Filozofická fakulta PU, 2008

Abstract

El lenguaje de los medios de comunicación de masas se enriquece constantemente con nominaciones figuradas que despiertan la atención en el interlocutor. Las fuentes de estas son diversas – literatura, cine, biología, medicina, naturaleza, arquitectura, palabras militares, etc. Su análisis nos permite penetrar en la cultura y las realidades de distintos países y, en consecuencia, comprender a sí mismos y al ambiente que nos rodea.

„Táto štúdia bola vytvorená realizáciou projektu VEGA 1/0182/08 *Jazykový obraz postsovietskej epochy (2008-2010)*.“